

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.63.023>

УДК 025.177:355.42((470+571):477)"2022":[004.77:316.77+32.019.51]

Юлія Половинчак,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
директор Національної юридичної бібліотеки,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: polovynchak.j@nas.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4903-5434>

Web of Science ResearcherID: AID-3871-2022

Андрій Берегельський,

молодший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: fibonacci@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2119-2067>

**ВІЗУАЛЬНИЙ КОНТЕНТ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА
ЯК ОБ'ЄКТ БІБЛІОТЕЧНОГО ДЕПОНУВАННЯ
(на базі матеріалів висвітлення подій війни 2022 р.)**

Стаття присвячена виявленню оптимальних стратегій формування бібліотечних колекцій візуального контенту на прикладі образотворчих матеріалів різного походження, що створюються для поширення в соціальних мережах в умовах воєнного вторгнення 2022 р. Обґрунтовано доцільність такого депонування з огляду на впливовість комунікації у соціальних мережах. Ефективність такої комунікації та значущість створюваного в її процесі контенту пов'язується з властивістю соціальних медіа проявляти й консолідувати інформацію, впливаючи на формування суспільних думок, поглядів, настроїв. Паралельно із цінністю такої інформації як джерела для поточних та майбутніх досліджень у різних царинах гуманітаристики наголошено на її плінності й знаковості впродовж короткого проміжку часу. Ці фактори визначають необхідність консолідованих зусиль фахівців з моніторингу, фіксації, систематизації відповідного контенту та представлення їх у бібліотечних базах даних.

У процесі реалізації проєктів зі збору візуального контенту запропоновано в якості теоретичної бази концепції креалізованого тексту, інтернет-фольклору
© Ю. Половинчак, А. Берегельський, 2022

та сторителінгу, базуючись на яких у роботі слід враховувати такі характеристики візуального контенту як колективність, варіативність, імпровізаційність, світоглядну заангажованість.

У статті запропоновано основні критерії первинної систематизації матеріалу в процесі моніторингу й відбору. До попередньої інформації про джерела віднесено метадані, назву, авторство, походження, ключові слова. Обґрунтовується доцільність супроводу відбору першоджерел анотацією, визначення за можливості місця і дати події чи явища, яких стосується контент, персоналій та інституцій, з якими він пов'язаний.

Ключові слова: соціальні медіа, бази даних, війна, візуальний контент, пост фольклор, мем, креалізований текст.

Останні вісім років українське суспільство живе в умовах війни. Цей досвід істотно впливає на всі соціокультурні процеси: ідентифікаційні, аксіологічні, творчі; сприяє переосмисленню власної історії, ціннісних орієнтацій, перегляду світоглядних преференцій. Водночас останнє десятиліття з повсюдним поширенням засобів фото-, відео-, аудіофіксації (особисті телефони з камерами / диктофонами високої якості, а також популярність відповідних практик) у поєднанні з доступністю майданчиків для моментальної публікації із максимальною аудиторією з досить низьким рівнем передпублікаційного модерування (соціальні медіа різного спрямування) фактично сформувало ситуацію, за якої людство вперше має змогу спостерігати за війною в прямому ефірі. Звісно, нинішній етап російської агресії проти України – не перший конфлікт епохи соцмереж, проте за рівнем масштабу протистояння і водночас інформаційного супроводу – він однозначно безпрецедентний. Так само він безпрецедентний за рівнем продукovanого контенту дуже різної якості (від аматорського, що випадково в ключовий момент у ключовому місці фіксує унікальні явища чи події, до високопрофесійного та такого, що має значну мистецьку цінність); призначення (документування повсякдення війни чи бойових операцій, фіксація воєнних злочинів; розважальні чи пропагандистські матеріали); цінності (від інформаційного шуму до унікальних доказів чи впливових / знакових символів епохи).

З точки зору сучасної гуманітаристики, що сьогодні прямо чи опосередковано виконує завдання фіксації і досліджень нинішньої війни та особливостей реакції на неї соціуму, продукований контент є безцінним і унікальним джерельним масивом для актуального та ретроспективного осмислення суспільного досвіду. Широкомасштабне вторгнення 2022 р. інтенсифікувало всі аспекти соціокультурних зрушень останнього десяти-

тиліття – як суспільне переживання, так і потребу їх інтелектуальних та мистецьких рефлексій. При цьому кількість і швидкість продукування інформації надзвичайно висока, а інформаційні майданчики її репрезентації не відзначаються надійністю з точки зору збереженості: по-перше, це не входить у пріоритети соціальних медіа, по-друге, слід зважати на цензурну політику їх адміністрацій, що не виключає видалення важливого контенту з низки причин; по-третє, пошукові системи, вмонтовані в соціальні медіа або пов'язані з ними, не призначені для ефективного виявлення контенту, що може бути цінним з наукової точки зору. Відтак, проблемою для майбутніх дослідників обіцяє стати якість і репрезентативна наповненість джерельної бази: збереженість фото, відео, графічної інформації, текстів у силу ненадійності майданчиків (особисті сторінки соціальних мереж, сайти регіональних видань) – загроженість такої інформації особливо в умовах війни і інформаційного надвиробництва надзвичайно висока.

Ці фактори визначають необхідність консолідованих зусиль фахівців з моніторингу, фіксації, систематизації відповідного контенту та представлення його у спеціальних базах даних. Вже сьогодні реалізуються десятки проєктів різного спрямування: державні із документування втрат і злочинів, проєкти правозахисників, екологів, журналістів; водночас над поповненням фондів документами, пов'язаних з війною, працюють архівісти, бібліотекарі, культурологи, антропологи, соціологи, психологи та інші фахівці. Сьогодні важливе завдання – максимально повно виявити, відібрати, зафіксувати, систематизувати й забезпечити опис та облік різних видів документів, що стануть частиною великого архіву з історії російсько-української війни. Реалізація цих проєктів водночас актуалізує питання науково виважених підходів до процесу виявлення, фіксації, відбору, систематизації та зберігання документів, згенерованих у інтерактивному інформаційному просторі соціальних медіа з врахуванням таких їх характеристик як нелінійність, мультиформатність, гіпертекстуальність, незавершеність, колективне авторство.

Аналіз останніх напрацювань фахівців установ пам'яті щодо наукової проблеми збереження цифрової спадщини [1, 2] дав змогу зробити висновок про те, що для наявної практики та її теоретичного осмислення пріоритетними є збереження та представлення в інформаційному просторі оцифрованих документів фондів бібліотек, архівів, музеїв, тоді як практики роботи з матеріалами, створеними в цифровому середовищі, хоч і реалізуються та репрезентуються, але в менших масштабах. Також варто наголосити на тому, що робота зі збереження матеріалів,

створених у цифровому середовищі, зосереджена головним чином на збиранні й зберіганні офіційних сторінок соціальних медіа як нового виду інформації державних органів [3, 4]. Водночас недостатньою увагою науковців, на нашу думку, користується величезний пласт інформації, що відображає сучасні соціокультурні процеси, але залишається поза рамками офіційного дискурсу, хоч і має при цьому дослідницьку цінність для фахівців різних напрямів. Вивчення, кумуляція та забезпечення зберігання цих масивів інформації – у сфері практичної та теоретичної діяльності бібліотек, зокрема їх спеціальних підрозділів.

Цей висновок актуалізує аналіз стратегій архівування мережевих інформаційних ресурсів. Існуюча система підходів до кумуляції національного нарративу інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору [5] включає декілька стратегій: автоматичне «захоплення» контенту, що здійснюється пошуковими роботами; модеруючий підхід, за якого бібліотека мобілізує користувацький потенціал для кумуляції інформації; аналітичний – визначення тематики та джерел з подальшим відбором, систематизацією та попереднім аналізом зафіксованих матеріалів. Саме останній підхід видається оптимальним з огляду на поставлене завдання кумуляції контенту, що висвітлює суспільну реакцію на війну: ідеться про моніторинг інформаційного поля (його інтерактивного сегмента) у режимі реального часу, досить вузьку тематику відбору та обмежений тип документів (графічні об'єкти). При цьому специфіка побутування інформації вимагає особливих підходів [6] та врахування особливостей відповідного контенту [7] і його значення в умовах воєнного часу.

Отже, предметом нашого дослідження є візуальний контент, продукований чи поширюваний у соціальних медіа. Причини такої уваги полягають у значущості такого контенту для соціокультурних процесів, оскільки соціальні медіа є простором сенсотворення, до якого залучені великі групи. Учасники цієї комунікації є не лише аудиторією, а й співтворцями контенту, таким чином продуковані / поширювані сенси досить стійкими і впливовими. Сьогоднішня інтенсифікація творення визначається низкою завдань, що їх суспільство вирішує через комунікацію у соціальних медіа і зумовлену нею колективну творчість. Спільні рефлексії, реалізовані через посередництво соціальних медіа, забезпечують, з одного боку, психологічний ефект витіснення (є способом пом'якшення стресу й травми війни); з іншого – працюють на каналізацію емоцій, коли спільні переживання стають частиною колективної рефлексії (можемо спостерігати еволюцію від історичного проговорювання / проспівування у фольклорі до сучасного перепощування: републікація чи взаємодія з

дописами інших – вподобання, коментування, стають частиною колективної творчості і колективного ж переживання). Не менш важливим є те, що у випадку рефлексій через соціальні медіа ідеться про потужний інструмент боротьби з чужими сенсами та наративами, вкрай актуальний в умовах сучасної війни, адже йдеться про деконструкцію та сміх як її важливу складову.

Соціальні медіа в силу своєї природи забезпечують буквально миттєву реакцію та максимальну аудиторію, що визначає швидкість поширення й переосмислення інформації і, як наслідок, – вплив на традиційні ЗМІ, випереджаючи їх у рефлексіях. Не менш важливим аспектом є те, що вірусні візії соціальних медіа є потужною магістраллю експорту сенсів для зарубіжної аудиторії.

Відтак, контент, продуманий українським суспільством у період військового загострення і фактично екзистенційного виклику, є надзвичайно важливим джерелом для дослідження цілої низки суспільних явищ: від інформаційної мобілізації з метою взаємопідтримки та протидії ворогу, до способів осмислення себе й свого роду ідентичнісної революції. Зважаючи на природу сучасного постмодерного нарративу, візуальні елементи займають у ньому значне місце. До візуального контенту відносимо плакати, меми, інфографіку, створені та / або трансльовані / поширювані в період повномасштабного вторгнення 2022 р. Актуальність саме такого відбору визначається значущістю цієї інформації як впливової у соціокультурних комунікаціях; згадана впливовість визначається впізнаваністю, обговорюваністю, тиражуванням класичними ЗМІ, врешті – комерціалізацію (як показником суспільного запиту).

Акумуляція візуального контенту передбачає вироблення критеріїв до його відбору та попереднього осмислення, відтак – напрацювання підходів до оцінки та систематизації. В якості теоретичної бази для цього опрацювання видається перспективним використання концепції креалізованого тексту, що розуміється як наявність у тексті графічної інформації і є логічним наслідком мультимедійності як характеристики комп'ютерного дискурсу. Креолізований текст, таким чином, є текстом змішаного типу, що містить вербальний та іконічний елементи, у бібліотечній практиці є об'єктом депонування, що потребує спеціальних підходів у силу складності структури.

Для оцінки способів поширення та трансформацій досліджуваного візуального контенту вважаємо ефективним застосування концепції інтернет-фольклору та мему як одного з його підвидів. Виходячи із осмислення візуального контенту як прояву інтернет-фольклору, слід враху-

вати такі його характеристики як світоглядну заангажованість, адже до спонтанного (а відтак – вірусного) розповсюдження обирається насамперед та інформація, що залишає користувачів небайдужими; колективність, варіативність, імпровізаційність [8]. Зважаючи на це, фіксація відібраного контенту передбачає не лише надання їм унікального ідентифікатора (метаданих), а й супровід інформацією про авторство (за умови наявності інформації про нього), джерела (інформаційного ресурсу) виявлення, можливі варіації об'єктів чи їх сюжетного розвитку.

Поняття «інтернет-мему» розглядаємо як зручну пояснювальну схему, що добре надається для опису одиниці публічного дискурсу з метафоричною функцією, емоційно зарядженого повідомлення, результату афективної реакції на подію чи явище. Для інтернет-мему водночас притаманна як інформаційна впізнаваність, так і обмеженість, оскільки йдеться про певний контекст, далеко не завжди зрозумілий аудиторії за межами ареалу поширення. Виходячи з цього, одним з елементів супровідної інформації в процесі відбору візуального контенту визнано за доцільне фіксувати обставини створення (дата, місце, фактаж, що стосується події, явища чи особи, покладених в основу сюжету), дотичні персоналії чи інститути. Зважаючи на вірогідність зв'язку декількох подій у рамках досить вузького воєнного дискурсу, є сенс визначати ключові слова, що дадуть змогу виявити пов'язані сюжети.

Аналіз впливовості та ефективності тих чи інших графічних об'єктів може базуватися на концепції сторітелінгу – медійного інструменту сучасної комунікації, що широко застосовується в комерційних, рекламних, освітніх цілях з метою впливу на емоційну, пізнавальну та мотиваційну сфери реципієнтів. Сторітелінг передбачає передачу необхідних сенсів у формі історії, що дає змогу захопити увагу аудиторії і активізувати емоційну складову сприйняття. Слід визнати, що значна частина контенту, пов'язаного з висвітленням чи сприйняттям сучасної війни користувачами соціальних мереж, побудована саме на таких принципах. Відповідно, візуальний контент, що є об'єктом депонування, досить часто функціонує за законами саме сторітелінгу. За результатами аналізу цього прийому фахівці визначають ключові принципи подачі інформації: в імпліцитній формі, ненав'язливо, що визначає вплив на аудиторію. Цей вплив досягається за рахунок низки характеристик: історія повинна бути правдивою, емоційною, відзначатись актуальністю та новизною, містити ідею, яскравий персонаж чи образ, мати динамічний сюжет, нерідко з ефектом неочікуваності, логічний висновок, інтригувати до кінця [9, 10]. Виходячи з тези, що аналіз візуального контенту як джерельної бази для різномані-

тних досліджень може ґрунтуватись на оцінці матеріалу за принципами сторітелінгу, під час фіксації слід зважати на його сюжетну основу, фіксація якої може бути здійснена через підготовку короткої анотації для кожного збереженого документа. У поєднанні з ключовими словами та географічними, інституційними і персональними мітками, ця супровідна інформація має забезпечити ефективність подальшого аналізу.

Отже, візуальний контент, створюваний і трансльований в інтерактивному просторі, є важливим елементом суспільної реакції на широкомасштабну війну і водночас складовою колективної рефлексії цих подій. Саме цим визначається значущість такого контенту як джерела для різних досліджень соціокультурних процесів і, відповідно, потреба його фіксації та збереження. Інтерактивна природа такого контенту впливає на особливості його низького рівня збереженості та актуалізує завдання депонування установами пам'яті. Завдання такого депонування вимагає визначення основних критеріїв первинної систематизації матеріалу в процесі моніторингу й відбору. До попередньої інформації про джерела віднесено метадані, назву, авторство, походження, ключові слова. Доцільним є супровід відбору першоджерел анотацією, визначення за можливості місця і дати події чи явища, яких стосується контент, персоналій та інституцій, з якими він пов'язаний.

Список бібліографічних посилань

1. Цифрові бібліотечні ресурси та сервіси підтримки наукових досліджень: сучасні підходи та роль у науковій комунікації. (2020). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003844>.

2. Дубровіна Л. А., Лобузін К. В., Онищенко О. С., Боряк Г. В. Цифрова гуманітаристика та бази даних документальної культурної спадщини в бібліотеках України. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Київ, 2020. Вип. 25. С. 290–309. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.290>.

3. Карпюк Д. Мережеві документи соціальних медіа як об'єкт депонування. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 42. С. 42–51.

4. Критерії відбору веб-ресурсів як складової НАФ і джерела комплектування Центрального державного електронного архіву України : методичні рекомендації / уклад.: С. Г. Кулешов, П. М. Марченко. Київ, 2009. 13 с.

5. Половинчак Ю. Діяльність бібліотек із збереження цифрової спадщини інтерактивного простору. *Наук. пр. Нац. б-ки України*

ім. В. І. Вернадського. 2018. Вип. 49. С. 123–132. <https://doi.org/10.15407/np.49.123>.

6. Половинчак Ю. Стратегії дослідження соціальних медіа як дискурсивного простору. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2016. Вип. 43. С. 366–381. <https://doi.org/10.15407/np.43.366>.

7. Половинчак Ю. Конвергентні процеси в сучасному інфопросторі: трансформації текстів, практик, ієрархій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 31–44. <https://doi.org/10.15407/np.46.031>.

8. Грищенко І. В. Модифікація побутування фольклору в інформаційну добу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 33 (72). № 1. Ч. 3. 2022. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-3/20>.

9. Побідаш І. Л. (2019). Сторітелінг: ознаки «гарної» історії. *Обрії друкарства*. 2019. № 1(7). С. 144–150. [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2019.1\(7\).169575](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2019.1(7).169575).

10. П'ятецька О. Сторітелінг як поліфункціональний інструмент сучасної комунікації: мовностилістичні особливості. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 39. С. 106–121. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2019.39.106-121>.

References

1. Tsyfrovi bibliotechni resursy ta servisy pidtrymky naukovykh doslidzhen: suchasni pidkhody ta rol u naukovii komunikatsii. (2020). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003844> [in Ukrainian].

2. Dubrovina, L. A., Lobuzina, K. V., Onyshchenko, O. S., Boriak, H. V. (2020). Tsyfrova humanitarystyka ta bazy danykh dokumentalnoi kulturnoi spadshchyny v bibliotekakh Ukrainy. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy – Manuscript and Book Heritage of Ukraine*, 25, 290–309. Kyiv. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.290> [in Ukrainian].

3. Karpiuk, D. Merezhevi dokumenty sotsialnykh media yak ob'ekt deponuvannya (2015). *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 42, 42–51 [in Ukrainian].

4. Kryterii vidboru veb-resursiv yak skladovoi NAF i dzherela kompletuvannya Tsentralnogo derzhavnoho elektronnoho arkhivu Ukrainy: metodychni rekomendatsii [Criteria for selection of web resources as a component of NAF and sources of acquisition of the Central State Electronic Archive of Ukraine:

methodological recommendations]. (2009). S. H. Kuleshov, P. M. Marchenko (Compiler). 13 p. Kyiv [in Ukrainian].

5. Polovynchak, Yu. (2018). Diialnist bibliotek iz zberezhennia tsyfrovoi spadshchyny interaktyvnoho prostoru. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 49, 123–132. <https://doi.org/10.15407/np.49.123> [in Ukrainian].

6. Polovynchak, Yu. (2016). Stratehii doslidzhennia sotsialnykh media yak dyskursyvnoho prostoru. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 43, 366–381. <https://doi.org/10.15407/np.43.366> [in Ukrainian].

7. Polovynchak, Yu. (2017). Konverhentni protsesy v suchasnomu infoprostori: transformatsii tekstiv, praktyk, iierarkhii. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 46, 31–44. <https://doi.org/10.15407/np.46.031> [in Ukrainian].

8. Hryshchenko, I. V. (2022). Modyfikatsiia pobutuvannia folkloru v informatsiinu dobu. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka – Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism*. Vol. 33 (72), 1(3). <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-3/20> [in Ukrainian].

9. Pobidash, I. L. (2019). Storitelinh: oznaky «harnoi» istorii. *Obrti drukarstva – Horizons of Printing*, 1(7), 144–150. [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2019.1\(7\).169575](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2019.1(7).169575) [in Ukrainian].

10. Piatetska, O. (2019). Storitelinh yak polifunksionalnyi instrument suchasnoi komunikatsii: movnostylistychni osoblyvosti. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka – Current Issues of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice*, 39, 106–121. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2019.39.106-121> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.03.2022.

Yuliia Polovynchak,

Dr. Sci. (History), Senior Research Associate,

Director of National Legal Library,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: polovynchak.j@nas.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4903-5434>

Web of Science ResearcherID: AID-3871-2022

Andrii Berehelsky,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: fibonacci@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2119-2067>

**Visual Content of Social Media as an Object of Library Deposit
(case of the content related to 2022 war)**

The article focuses on optimal strategies for the formation of library collections of visual content on the example of visual materials of various origins, designed for dissemination on social networks as a response to the military invasion of 2022. The expediency of such a deposit is substantiated given the impact of communication on social networks. The effectiveness of such communication and the importance of the content created in its process are associated with the ability of social media to manifest and consolidate information, influencing the formation of public opinion, views, attitudes. Along with the value of such information as a source for current and future research in various fields of the humanities, emphasis is placed on its fluidity and disappearance over a short period of time. These factors determine the need to consolidate efforts of experts and practitioners in monitoring, recording, systematizing of relevant content and its further presentation in library databases.

The concept of creolized text, Internet folklore and storytelling are proposed as the components of theoretical basis for collecting visual content, and such characteristics of visual content as collectivity, variability, improvisation, worldview engagement, should be taken into account.

The main criteria of primary systematization of material in the process of monitoring and selection are offered in the article. Preliminary information on sources includes metadata, title, authorship, origin, keywords. The expediency to accompany the selection of primary sources by an annotation, determination of the place and date of the event or phenomenon to which the content, personalities and institutions are related, is substantiated.

Keywords: social media, databases, war, visual content, post folklore, meme, creolized text.